

Eduardas Gudavičius

**KELIOS PASTABOS APIE LIETUVIŲ
TAKTIKĄ ŽALGIRIO MŪŠYJE**

Dėl lietuvių manevringumo ir šiuo manevringumu paremtos taktikos Žalgirio mūšyje istoriografija neabejoja. Kas kita - taktikos, o juo labiau jos ištakų sukonkretinimas. Ankstesniųjų kautynių apžvalga čia, be abejo, reikalinga. Tačiau būtinai reikia ir išanalizuoti jų pobūdį, ir pasekti, jeigu tai yra galima, veiksmų evoliuciją. Kelia abejonių tiesioginis atskirų mūšių (1208, 1243, 1263, 1279 m.) siejimas su garsiuoju Žalgirio manevru¹. Panagrinėtinas ir pats šių mūšių analizavimas bei vertinimas.

Aprašant 1208 m. žemgalių ir vokiečių žygį į šiaurės Lietuvą, nurodoma, kad lietuviai apgaulingai bėgę, o vėliau perėję į puolimą². Iš tikrųjų tai buvo ne mūšis, o priešo, radusio tuščius kaimus ir susigriebusio grįžti (livoniečiai ir žemgaliai suprato lietuvius susitelkus)³, persekiojimas. Lietuviai laukė priešo ir puolė jį, kai pasklidę jo būriai ėmė telktis, ruošdamiesi grįžti; šioje susidūrimo fazėje kaip tik ir užsimenama apie lietu-

1 Batūra R. Lietuviškos taktikos reikšmė Žalgirio mūšyje // Mokslas ir gyvenimas. 1990. Nr.7. P.4-5.

2 Ten pat.

3 Генрих Латвийский. Хроника Ливонии. М.; Л., 1938 (toliau - ГЛ). С.304-305: "Procedunt ... Lethoniam et, dividentes acies suas per villas, inveniunt eas vacuas ... Unde timentes sibi bellum imminere, quantocius congregantur in unum, et nullam moram facientes, eodem die ad reditum se preparant."

vių manevravimą⁴. Vokiečiams vis dėlto pavyko susirinkti ir suformuoti pleišto pavidalo rikiuotę, kuri leido taip pat susirinkusiems žemgaliams eiti priekyje, t.y. trauktis pirmiems⁵. Žemgalius apėmė panika, jie pabėgo, o vokiečiai buvo sumušti (visa situacija rodo, kad jie buvo apsupti, bandė prasimušti ir kai kuriems tai pavyko)⁶. Henriko Latvio žodžius "hac et illac"⁷ vargu ar galima suprasti kaip "tai iš dešinės, tai iš kairės", - šitaip daroma⁸ remiantis laisvu rusišku vertimu⁹, o ne originaliu lotynišku tekstu. Juk jie taikomi tai kautynių fazei, kai vokiečiai ir žemgaliai dar nebuvo susitelkę į vieną vietą¹⁰. Taigi šiuos žodžius reikėtų ir versti pažodžiui "šen ir ten". O šiaip šis pavyzdys tinka pailustruoti lietuvių raitelių manevringumą, bet visiškai nevaizduoja apgaulingo pasitraukimo, siekiant suklaidinti prieš rikiuotę. Pasakymas "tai bėgdami, tai vydamiesi" terodo nesuėjimą į kontaktą kautynių pradžioje, apmėtant priešą ietimis ir pagaliais¹¹.

1243 m. Rencės mūšio dalyviais laikomi lietuviai¹². Jei nesutinkama su tai neigiančiais autoriais¹³, privalu paneigti jų argumentus, o nepateikinti savo nuomonės kaip įrodyto ir

4 Ten pat. P.305 (tiesiogiai tęsiama 3 išnašos citata): "Quod intelligentes Lethones, velocitate equorum suorum eos undique circumvolant et, prout consuetudo eorum habet, circumferuntur hac et illac, modo persequendo, et lancearum suorum ac pedorum missione plures vulnerant."

5 Ten pat (tiesiogiai tęsiama 4 išnašos citata): "Porro Theuthonici, in unum se conglobantes cuneum et exercitum post tergum custodientes, Semigallos preire permittunt."

6 Ten pat (tiesiogiai tęsiama 5 išnašos citata): "Qui repente in fugam conversi, alius post alium semet ipsos conculcando opprimunt, alii silvas et paludes querunt, et totum pondus prelii versum est in Theutonicos. Unde quidam ex ipsis fortissime se defendentes diu pugnauerunt, et cum pauci essent tante multitudini resistere non valebant. Aderant etiam strenuissimi viri, Gerwinus et Rabodo cum pluribus aliis, qui post diurnam pugnam quidam vulnerati ceciderunt, quidam captivati in Lethoniam ab inimicis deducti sunt, alii per fugam evaserunt..."

7 Žr. 4 išn.

8 Batūra R. Min. veik. P.4.

9 ГЛ. С.118.

10 Žr. 4 ir 5 išn.

11 Žr. 4 išn.

12 Batūra R. Min. veik. P.4-5.

13 Gudavičius E. Kryžiaus karai Pabaltijyje ir Lietuva XIII amžiuje. V., 1989. P.74-76.

neginčijamo fakto. Šiaip Renzės mūšis, žinoma, nagrinėtinas kaip baltų kovos veiksmų pavyzdys, tiktai ir čia klaidingai suvoktas jo pobūdis. Vėlgi, nemokant lotynų kalbos, remiamasi šį kartą lietuvišku vertimu, kuris taip pat netikslus. Petro Dusburgiečio žodžiai "invadendo eos ante"¹⁴ čia verčiami ne "puldami juos iš priekio", o "anksčiau puldami"¹⁵, ir "in anterioti parte"¹⁶ - ne "priešakinę dalį", o "priekinius būrius"¹⁷. Tai visiškai pakeičia mūšio aprašymo esmę, nes šitaip puolimas iš vienos pelkės pusės (prūsų kariuomenės užpakalinės dalies) nebe prieš-priešinamas puolimui iš kitos pusės (priekinės prūsų kariuomenės dalies), o supriešinamas su anksčiau vykdytinu puolimu, t.y. ne su vietas, o jau su laiko veiksmu¹⁸. O čia ir glūdėjo senojo maršalo Ditriko ir naujojo maršalo Berlevino nesutarimo esmė. Kai pusė prūsų kariuomenės jau buvo perėjusi pelkę, Ditrikas norėjo užpulti likusiąją (užpakalinę) dalį, tikėdamasis ją sumušti, kol nespės sugrįžti perėjusieji pelkę prūsai¹⁹. Berlevinas su tuo nesutiko; jam prieštaravo senesnieji broliai, įspėdami, kad vykdydami jo norą ir puldami prūsus iš priekio (jau perėjusius pelkę), jie priešą priverstų gintis (mat prūsų ariergardas būtų užpultas iš užpakalio, o čia reikėtų susidurti akis į akį), bet pakluso jo įsakymui²⁰. Taigi kryžiuočiai puolė priekinę prūsų kariuomenės dalį (o ne priekinius būrius), ją išsklaidė, persekiodami išsklaidė patys, ir maršalas, prie savęs turėdamas 24

14 Plg. 20 išn.

15 Plg. 18 išn.

16 Plg. 21 išn.

17 Plg. 18 išn.

18 Prūsijos žemės kronika. V., 1985. P.112: "Kai pusė netikėlių kariuomenės buvo perėjusi minėtąją pelkę, buvęs maršalas pasiūlė užpulti likusiąją dalį, tikindamas, kad ji busianti iššudyta anksčiau, nei kiti suskubs grįžti jai į pagalbą. Šiam sumanymui pasipriešino brolis Berlevinas, naujas maršalas; nors senesnieji broliai nenoromis tam pritarė, nes jiems rodėsi, kad anksčiau puldami, priverstų juos gintis, bet paklausė šio patarimo, drąsiai užgriuvę priekinius būrius, bematant privertė bėgti."

19 *Scriptores rerum prussicarum*. Leipzig, 1861. Bd.1 (toliau - SRP). S.73: "dum media pars exercitus infidelium paludem transicisset, frater Theodericus antiquus marscalcus voluit posteriorem partem invadere, asserens, quod antequam alii redirent, isti essent occisi."

20 Ten pat: "Cui consilio contradixit Berlwinus novus marscalcus, et licet seniores fratres invite facerent, quia videbatur eis, quod invadendo eos ante, cogeret ipsos ad defensionem; tamen secuti fuerunt consilium ejus ..."

vyrus, susidūrė su stovinčiu ant kalno 4000 prūsų daliniu²¹. Prūsai aiškiai pamatė didelę savo skaičiaus persvarą ir tuoju pat ją išnaudojo: iškrikę kryžiuočiai buvo sumušti²². Štai ši mūšio aprašymo vieta (iš jo lietuviško vertimo²³) ir laikoma apgaulingo prūsų pasitraukimo (priekinių būrių²⁴) bei išsisklaidžiusių kryžiuočių priviliojimo prie pagrindinių prūsų jėgų finalu²⁵.

Tik kur tas apgaulingas prūsų bėgimas? Petro Dusburgiečio pasakojime jo nėra²⁶. Iš pasakojimo aišku, kad prityrę ordino riteriai, žinodami didelę kiekybinę prūsų kariuomenės persvarą (kryžiuočiai teturėjo daugiau nei 400 vyrų²⁷), siekė sumušti ją dalimis, pirmiausia užpuldami iš užnugario. Buvęs maršalas Ditrikas matė tam puikią progą, kai prūsus suskaldė pereinama pelkė. Kad šitaip užpultam ariergardui nespėtų padėti sugrįžę prūsai, kurie jau bus perėję pelkę, Torunės broliai su 200 vyrų privalėjo pasirodyti tam tikru laiku ir būtent toje pelkių pusėje, į kurią pereidinės prūsai (jie juk pamatė mūšio lauką su žuvusiais maršalo kryžiuočiais)²⁸. Torunės brolių išsiuntimas rodo, kad šis planas ir buvo pradėtas vykdyti (tik tuomet turėjo prasmę ir taip jau nedidelių Ordino jėgų suskaldymas). Kaip tik šiuo momentu naujasis maršalas (o jis vadovavo mūšiui) pasielgė labai lengvabūdiškai, siekdamas vienu ypu sumušti prūsus - perėjusius pelkę ir naujai pereinančius. Jis privertė kryžiuočius pulti iš tos pusės, į kurią buvo nusiųsti ir Torunės broliai (bet

21 Ten pat: "et aggressi sunt eos viriliter in anteriori parte, et statim conversi sunt in fugam. Quos Cristiani sequentes, plures occiderunt, et disperso exercitu Cristianorum marscalcus cum XXI-II armigeris venit circa montem quendam, in quo invenit IIII milia infidelium contra se parata ad bellum."

22 Ten pat: "Sed dum Prutheni viderent tam paucos circa vexillum fratrum, resumptis et audacia, irruerunt repente in eos, et marscalcum et fratres omnes CCCC viris occiderunt preter X, qui fugientes salvati sunt."

23 Žr. 18 išn.

24 Plg. 17, 18, 20, 21 išn.

25 Batūra R. Min. veik. P.4-5.

26 Žr. 19-22 išn.

27 Žr. 22 išn.

28 SRP. S.73: "Tandem venerunt fratres de Thorun, cum CC viris ad locum et horam eis deputatam a marscalo, et dum viderent fratres occisos, fugerunt."

jiems buvo įsakyta pulti vėliau). Prūsai buvo staigiai užklupti (jie tuojuo ėmė bėgti²⁹), bet lėmė ne taktinis vokiečių laimėjimas, o kovojančių pusių skaičius. Kaip tokioje padėtyje (suskaldyti pelkės, staigiai užklupti) prūsai galėjo pasiruošti ir išdėstyti jėgą apgaulingam manevrui? Beje, šiuo atveju kai ką pasako ir Olivos kronika, kur aiškiai rašoma, kad išsisklaidžiusius kryžiuočius sumušė tie prūsai, kurie dar nebuvo įsijungę į mūšį, nes pereidinėjo pelkę³⁰. Toje pelkės pusėje, į kurią perėjo prūsai, būta šilo, kaip nurodo Mikalojus Jerošinas³¹ bei Olivos kronika³², ir prūsai turėjo kur bėgti (o vykdant Ditriko planą, prūsų ariergardas būtų prispaustas prie pelkės). Taigi Renzės mūšio eigą lėmė skaičius ir Ordino kariuomenės vadovo klaida, o ne prūsų manevras.

1263 m. Liubavos mūšyje prūsai iš tikrųjų pradžioje bėgo, paskui susitelkė³³. Tačiau čia reikia žiūrėti, kur jie tai padarė. Pateikiamos mūšio schemos trečioje fazėje tai vaizduojama toliau nuo užtvartų, prie kurių mūšis prasidėjo³⁴. O Petras Dusburgietis aiškiai sako, kad susitelkę prūsai sugrįžo prie užtvartų ir būtent čia prasidėjo galutinė mūšio fazė³⁵. Toks mūšis yra jau ne apgaulingo manevro variantas, o visiškai atskira kautynių lytis, kada išsisklaidoma ir vėl susitelkiama. Priešas čia ne atsiliojamas ar nusiviliojamas, o išvarginamas ir išsklaidomas.

Mažesniu Žalgirio mūšio variantu laikomas 1279 m. Aizkrauklės mūšis³⁶. Žalgirio mūšį pradėjo išsirikiavusios ir stovėjusios viena prieš kitą kariuomenės. Aizkrauklės mūšis įvyko lietuvių kariuomenei pasivijus namo traukiančius livoniečius. Ji buvo išsi-

29 Žr. 21 išn.

30 SRP. S.682: "Cernentes autem alii Pruteni, qui nondum transierant, quod fratres dispersi essent hinc inde et pauci remansissent cum vexillo, irruerunt in fratres et omnes occiderunt et alios insequentes perturbatos peremerunt."

31 Ten pat. P.384: "Da jaite na der cristenin trucht / manchir wegen durch den bor / alliz uf der viende spor."

32 Ten pat. P.682: "et divisi hinc inde per mericam fugientes sequabantur."

33 Ten pat. P.113.

34 Batūra R. Min. veik. P.5.

35 SRP. S.113: "Pruteheni ... coadunati redierunt ad indagines, et incipientes novum bellum ... totum exercitum Cristianorum interfecerunt ..."

36 Batūra R. Min. veik. P.5.

tęsusi, į mūšio lauką rinkosi atskiri lietuviai būriai³⁷. Vokiečių kariuomenė jų nepuolė, nes jau buvo pradėjusi skirstytis³⁸. Bet ji sužinojo, kad lietuviai vejasi³⁹, taigi ruošėsi mūšiui. Kurį laiką delsė abi pusės⁴⁰. Pagaliau puolė lietuviai (atėjo pagrindinės jėgos), bet livoniečiai buvo pasiruošę (susirikiavę)⁴¹. Prasidėjo atkakli kova⁴². Vokiečiai įgijo persvarą, lietuviai susvyravo⁴³. Tačiau bėgti buvo priversti tik su Danijos karaliaus Talino vietininku Eilartu susirėmę lietuviai; Eilartas šoko jų persekioti⁴⁴, jam pavyko daug žmonių užmušti⁴⁵. Štai iš tokios situacijos daroma išvada apie lietuvių fronto centro pralaužimą⁴⁶. Kiek ji pagrįsta?

Atsakymą galima gauti tik įvertinus abiejų kariuomenių rikiuotę. Livonijos eiluiotoji kronika užsimena apie vokiečių rikiuotę, bet jos nesukonkretina⁴⁷. Labiausiai tikėtini du atvejai: pleištas arba linija. Pleišto pavyzdį turime gerai žinomame 1242 m. Ledo mūšyje. Dėl linijos iš karto kyla klausimas, kurioje jos vietoje stovėjo Eilartas ir Livonijos ordino magistras. 1270 m. Karusos mūšyje, kur irgi Ordinui talkininkavo Talino vietininkas, magistras centro poziciją buvo pasilikęs sau⁴⁸. Pleišto alter-

- 37 Livlandische Reimchronik. Paderborn, 1876 (toliau - LRCh). S.192: "Der heiden her gerennet quam / alenzeln zu ..."
- 38 Ten pat: "do was von der brudere schar / lantvolkes vil zu hus geriten, / mit deme wart nicht gestriten."
- 39 Ten pat: "e wart in vor bekant, / da der heiden her gerant / queme vaste nach in dar."
- 40 Ten pat: "sie sumeten sich zu beider sit."
- 41 Ten pat: "do die heiden duchte zit und ir groze her zui quam, / den drucht i ul die brudere nam"; "der brudere her da hatte sich / gelegert harte reiselich."
- 42 Ten pat: "do giens e ein striten / von ir beider siten ... / des sach man von ir beiden / von cristen und von heiden / manchen urverzagten helt, / beide rasch und uzerwelt, / sturtzen in den grimmen tot."
- 43 Ten pat. P.193: "doch sluc da der brudere her / die heiden gantz uzirre wer."
- 44 Ten pat: "er Eilart ein degen / der hatte ernsthaften mut / delich uf die heidenschaft, / er jagete in nach mit siner craft ..."
- 45 Ten pat: "unde sluc ir vile tot. / die heiden liden von im not."
- 46 Batūra R. Min. veik. P.5.
- 47 Žr. 41 išn.
- 48 LRCh. S.180: "die bischove uf der linken sit / solden halden do den strit. / ... von Revele er Siverith / der solde halden den strit / mit sine zu der rechten hant."

natyvos atveju Eilarto būrys turėjo sudaryti jo smaigalį, nes būtent jis privertė bėgti priešą ir jį persekiojo. Linijos atveju mūšio aprašymas neleidžia pasakyti, kurioje livoniečių rikiuotės vietoje Eilartas buvo. Vis dėlto labiau tikėtina, kad centre turėjo stovėti magistras. Todėl pateikiama mūšio schema, kur Eilartas nurodomas Livonijos kariuomenės linijos centre⁴⁹, kelia didelių abejonių. O būtent ja remiantis daroma išvada apie apgaulingą lietuvių atsitraukimą nuviliojant Eilarto būrį⁵⁰.

Vokiečių įgyta persvara ir Eilarto sėkmė buvo tik laikinas epizodas. Kiekybinę persvarą turėjusi lietuvių kariuomenė atsigavo ir užgulė livoniečius⁵¹. Ši antroji mūšio fazė buvo lemiamą. Pagrindinis lietuvių smūgis teko Livonijos ordino magistrui. Lietuviai nubloškė šv. Marijos vėliavą⁵². Tuo pasinaudodami, iš livoniečių kariuomenės pasitraukė žemgaliai⁵³. Lietuviai tuojau pat išnaudojo atsivėrusią spragą⁵⁴ galutiniam smūgiui, netrukus žuvo magistras ir Ordino jėgų branduolys⁵⁵.

Pagrindinės Livonijos kariuomenės nuostoliai (71 Ordino riteris⁵⁶) rodo, kad Eilarto būrio nebūta didelio (beje, jį rėmė dar dalis Ordino riterių⁵⁷). Tai patvirtina ir trečioji mūšio fazė: Eilartui grįžus iš persekiojimo, lietuviai nesunkiai jo būrį apsupo⁵⁸. Jų rikiuotė jau buvo iširusi (Eilartą apsupo ne "kariuomenė", o "didelis būrys"⁵⁹), todėl su tali-

49 Batūra R. Min. veik. P.5.

50 Ten pat.

51 LRCh. S.193: "der heiden her da hatte sich / gekobert und was volkes rich. / do gienc e an ein howen / von cristen und von Littowen."

52 Ten pat: "die brudere die liden not / unser vroven vane wart / gehoven nider ungespart."

53 Ten pat: "die brudere liden ungemach. / al die wile man sach / die Semegallen wichen dan, sie enlie eh da nicht einen man / von allen iren luten do."

54 Ten pat: "die heidenschaft wart des gewar, / sie traten zu mit irre schar."

55 Ten pat. P.194: "da was der cristenheitein slac. / do lac meister Ernst tot. / bie im bliben in der not / ein und sibenzic brudere gut."

56 Žr. 55 išn.

57 LRCh. S.194: "brudere ein teil an siner schar / waren vaste mit im gerant ..."

58 Ten pat: "do er bie die walstat quam / ... ein rotte groz der heiden / hilt zu den siten beiden ..."

59 Žr. 58 išn.

niečiais kovota gaivališkai: jie nebuvo priversti gintis, o puolė patys⁶⁰. Net ir žuvus Eilartui, jo būrys prasiveržė ir pabėgo⁶¹. Žinoma, tai jau nieko nelėmė.

Bet grįžkime prie antrosios mūšio fazės. Mūšio eigą nulėmė pagrindiniame mūšio lauke likusios ir atsigavusios lietuvių jėgos. Jei vokiečiai buvo išsirikiavę pleištu, tai buvo abi perskeltos lietuvių rikiuotės dalys. Jei livoniečiai buvo išsirikiavę linija, labiausiai tikėtina, kad veikė lietuvių kariuomenės centras ir vienas sparnas. Abiem šiais atvejais veikiausiai buvo įvesti į kovą lietuvių rezervai. Taigi Eilarto prasiveržimas nieko nelėmė ir buvo vien epizodas. Nelėmė kovos ir jo sugrįžimas, lietuvių kariuomenei jau pradėjus skirstytis, o tai juk labai pavojingas atvejis. Jei ši nelaimė neįvyko, vadinasi, ir atitrauktos iš mūšio livoniečių jėgos buvo menkos. Jos veikė prasilaužimo inercija, kuri netrukus išseko.

Visa, kas aptarta, verčia abejoti apgaulingu lietuvių manevru Aizkrauklės mūšyje. Tai tipiškas jėgų įjungimo atvejis turint kiekybinę persvarą. Tad negalima kalbėti apie Aizkrauklės ir Žalgirio mūšių panašumą (išoriškai tik panašus Livonijos kariuomenės išrikiavimo linija, esant Eilartui kažkuriame sparne, atvejis, kuris kaip tik pateikiamoje schemoje neįvertintas)⁶².

Visų aptartų mūšių negalima laikyti Žalgirio mūšio lietuvių taktikos prototipais jau vien dėl jų pobūdžio. Tačiau tai tik išorinis ir antraeilis skirtumas. Esmė glūdi giliau: per du šimtus metų pasikeitė pati lietuvių kariuomenė ir, žinoma, jos taktika. Bent trys iš nurodytųjų mūšių (1208, 1243, 1263 m.) yra baltų žemių kariuomenių veiksmai. O tokios kariuomenės dauguma - pėstieji, kaip aiškiai išplaukia iš Petro Dusburgiečio prūsų kovinio pajėgumo charakteristikos⁶³. Gi Žalgirio mūšio manevrą galėjo atlikti tik raiteliai, jie, beje, ir lėmė visą mūšį. Kaip atkreipė dėmesį A. Nikžentaitis⁶⁴, XIII a. lietuvių raiteliai neretai dar nulipdavo nuo žirgų. Senosios kovos tradicijos, be abejo,

60 LRCh. S.194: "da mite sprengete er zu hant / wider uf der heiden her. / die heiden griffen zu der wer."

61 Ten pat: "die anderen mit grozer not / hiwen sich von dannen / von den heidenischen mannen."

62 Žr.: Batūra R. Min. veik. P.5.

63 SRP. S.52.

64 Jo darbas spausdinamas šiame rinkinyje.

daug svėrė, bet ir jos įgydavo naują turinį, kito kokybiškai.

Labai atsargiai reikia vertinti išpopuliarėjusią nuomonę apie apgaulingo bėgimo taktikos perėmimą iš totorių. Nepamirština, kad Europoje šarvuoti raiteliai imituodavo bėgimą dar tuomet, kai mongolų niekas nežinojo (pvz., Hastingso mūšyje 1066 m.⁶⁵). Todėl negalima Mikalojaus Husoviano meniniais vaizdais pasikliauti kalbant apie lietuvių taktiką XV a. pradžioje⁶⁶. Poetas aprašo savo meto realijas⁶⁷, nes tuo metu lietuvių raiteliai šaudė iš lankų. Tai patvirtina ir XVI a. kariuomenės surašymai⁶⁸. Tačiau Žalgirio mūšio laikais lietuvių raitelius atpažindavo iš svaidomųjų iečių⁶⁹, o ne lankų.

Lietuvių raitija buvo judri ir XIII, ir XV a. Po Žalgirio mūšio apgaulingas pasitraukimas tapo lietuvių taktikos apibūdinimo stereotipu⁷⁰. Tačiau tai buvo gerai apgalvotas ir daug ką įvertinantis manevras. Tai aiškiai išplaukia iš pulkų tvarkymo aprašymo: jie rikiavosi pleištais senolių papročiu, bet Vytautas pats tikrino šią rikiuotę ir net pats paskirstė vėliavas⁷¹. Todėl Žalgirio mūšio taktika tai visų pirma kokybiškai naujas, sintetiškai įvertinantis visą sukauptą patirtį veiksmas.

Tik į tai atsižvelgus, galima nagrinėti lietuvių kariuomenės veiksmus Žalgirio operacijoje.

65 Иерер О. Всеобщая история. СПб., 1894. Т.2. С.207; Lietuviškoji enciklopedija. K., 1934. Т.2. P.704.

66 Butūra R. Min. veik. P.5.

67 Mikalojus Husovianas. Giesmė apie stumbrą. V., 1977. P.72-73.

68 Русская историческая библиотека. Пг., 1915. Т.33. Литовская метржа. Отд.3. Ч.1. С.566-602, 625-627, 646-651.

69 Długosz J. Opera omnia. Cracovia, 1877. T.13. P.59: "alii ... Lithuanicum exercitum propter versatiles lanceas alias Sulicze, quarum in eo frequens numerus habebatur, astruentes ..."

70 Ekdahl S. Die Flucht der Litauer in der Schlacht bei Tannenberg // Zeitschrift für Ostforschung. 1963. H.1. S.11-19.

71 Długosz J. Min. veik. P.19-20: "Alexander ... Lithuanicum ordinat exercitum, et dividens illum vetusto patriae more per cuneos et turmas, in quolibet cuneo milites in equis humilioribus, aut parum bene armis vestitos, in medio constituit, quos alii in equitatu potiori et insigniter armati includebant. Cunei autem huiusmode pressi et glomerati ordinum raritatem abhorrebant: unus tamen cuneus ab altero per late patens ac distinctum spatium tendebatur. Hos tandem cuneos Alexander ... quadraginta signis attribuit, et singulas quasque cohortes et turmas sequi signa et parere suis ducibus iussit."